

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Петя Иванова Несторова

Център по езиково обучение при Университета по хранителни технологии

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в област на висше образование **2. Хуманитарни науки**

професионално направление **2.1. Филология**

докторска програма **Български език – Приложна лингвистика**

Автор: Катрин Константинова Костова

Тема: Близкородствени езици в контакт (върху материал от чешки, руски и български език)

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Маргарита Младенова

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № РД 38 – 69 от 26.01.2022 г. на ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (СУ) съм определена за член на научното жури на конкурс за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в СУ по област на висше образование **2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1 Филология (Български език – Приложна лингвистика)**. Автор на дисертационния труд е Катрин Константинова Костова – докторант в редовна форма на обучение към катедра „Български език като чужд“ към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ с научен ръководител проф. д.ф.н. Маргарита Младенова от СУ „Св. Климент Охридски“.

Представеният от Катрин Костова комплект материали на електронен носител е пълен и в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на СУ. Тя има публикувани 3 статии, участвала е в две конференции, била е член на колектива в два научни проекта. Владее чешки, словашки, руски, испански и английски език.

2. Актуалност на тематиката

Темата на дисертационния труд на Катрин Костова е изключително актуална. Съвременната приложна лингвистика използва грешките като важен източник на информация в обучението, на базата на който могат да се изработват подходящи упражнения за преодоляването им. Много колеги използват този метод в преподаването на българския език като чужд, а в последните десетилетия той е тема и на научни изследвания. Методът дава възможност да се направят изводи за процеса на овладяване на втори език на базата на допусканите грешки при писането и говоренето.

Както е известно, тази научна тематика присъства трайно в изследванията на колегите от катедра „Български език като чужд“ към Факултета по славянски филологии на Софийския университет.

3. Познаване на проблема

Докторантката познава добре изследвания проблем, това показва литературният обзор на втора глава и теоретичните части на трите раздела в трета глава. Бих препоръчала на Катрин Костова, когато прави литературен обзор на следваща тема, която я вълнува, да потърси всичките си източници сама и да не цитира толкова много автори по чуждо изследване. Наясно съм, че проф. Елена Хаджиева е доайенът на катедрата, изключително уважавана и обичана от своите колеги, но е смущаващо, че мненията на 10 изследователи се цитират по нейно изследване. Приемам, че тези текстове са на чужди учени и вероятно би било трудно човек да ги намери и прочете.

Целта на литературния обзор е изследователят сам да се запознае с теорията по разработвания от него въпрос, сам да прецени дали мненията на конкретен автор съвпада с неговото, дали ще го приеме, или не и как ще го представи в своята работа. Добрата библиографска осведоменост е достойнство на всяко научно изследване, то дава гаранция за успех и осигурява на изследователя знания, които ще му помагат и в следващи проучвания. За един млад учен, каквато е Катрин Костова, богатата библиографска осведоменост е даже задължителна. В този ред на мисли 70 заглавия в литературния обзор не са малко, но за сериозно научно изследване, каквото е един дисертационен труд, може би са недостатъчни.

4. Методика на изследването

Методиката на изследването е класическа. Катрин Костова изгражда теоретично обоснована хипотеза за предполагаеми типове грешки при чешко- и рускоговорещи, които изучават български език. След това изготвя анкети в тестова форма с граматичен материал, базиран на очакваните типове грешки при образуване и употреба на граматични форми на имената, местоименията и глаголите, и то тези, при които се наблюдават най-много грешки в усвояването им от чужденците. След това докторантката дава анкетите за попълване на избрана група респонденти – чехи и руснаци. Следва обобщаване, анализ и статистика на допуснатите грешки, въз основа на които К. Костова предлага примерни упражнения за преодоляване на проблемите с трудните за студентите граматични категории. Докторантката е изработила правилно своята методика и я е приложила последователно в научната си работа и в проведения експеримент.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Дисертационният труд „Близкородствени езици в контакт (върху материал от чешки, руски и български език)“ има класическа структура: състои се от увод, три глави, заключение, съдържащо изводи и справка за приносите, библиография на използваната литература (70 заглавия – посочени са 71, но авторката е повторила един източник два пъти) и две приложения.

В увода е защитена актуалността на темата, представени са коректно структурата на дисертацията, обекта на изследването, целта, задачите, хипотезите, върху които ще се работи, и методологията.

Втората глава представлява сравнително кратък литературен обзор, който продължава в теоретичните части на трите подраздела на трета глава. Работата можеше само да спечели, ако докторантката беше разширила своя кръгзор от литературни източници, тъй като издирването на подходящите научни текстове, резюмиране на най-важното в тях, подборане на необходимите цитати е част от „обучението“ на един докторант за това как се извършва научно изследване.

В трета глава последователно се представят коментираниите граматични категории на имената, местоименията и глаголите в български език, сравнени с чешки и руски език. След теоретичното изясняване на приликите и разликите между трите езика се преминава към особеностите на преподаване на тези класове думи в обучението по български език като чужд, очакваните грешки, породени от интерференция между близкородствените езици. Представени са видовете интерференция, изградени са хипотезите за очакваните грешки, след което се проследяват и коментират останалите етапи на изследването – от създаването на анкетните карти, през откриване, систематизиране и статистика на допуснатите от респондентите грешки, до коментар и анализ. Докторантката предлага обяснение за причините за появата на интерферентните грешки, опирайки се на опита на други изследователи.

В четвърта глава Катрин Костова систематизира в проценти резултатите от направеното проучване на всички анализирани грешки и изведени интерферентни явления. Тук тя предлага модели за интерактивни упражнения, които да бъдат приложени в онлайн обучението по български език като чужд с цел затвърждаване на знанията за граматичните категории на имената, местоименията и глаголите, които създават най-сериозни проблеми на чехи и руснаци.

В пета глава докторантката в резюме представя изводите, които е направила въз основа на практическата част от работата си. Приносите обаче не са категорично посочени.

Приемам следните приноси на дисертационния труд:

1. Проучване на допусканите грешки вследствие на интерференция между чешки и български и между руски и български език. Формулиране на хипотезите и работа по доказването или отхвърлянето им.

2. Систематизация на грешките при двете групи респонденти – чехи и руснаци, които учат български език.

3. Обобщаване на резултатите, статистика и изводи.

4. Предложени упражнения на онлайн базирана платформа, свързани с преодоляване на регистрираните грешки. Възможност да се създават много на брой други упражнения с цел дистанционно провеждане на обучението по български език като чужд.

Катрин Костова добросъвестно е извършила експерименталната част от работата и до голяма степен нейните изводи са релевантни, както и насоките за допълнителни упражнения, с които обучаващите се да се упражняват с цел преодоляване на често срещаните грешки в тяхната практика при изучаване на български език. Бих допълнила препоръчаните упражнения за преодоляване на грешките да бъдат предшествани от припомняне на граматичния модел и правилото за образуване и употреба на съответната форма.

Имам следните препоръки към дисертацията:

1. Някои от примерите в тестовите задачи на анкетните карти за имената не са подходящи за проведеното изследване и не могат да постигнат желанния резултат. В първи пример на четвърта задача, която изисква членуване на прилагателните имена, в изречението *Той срещаше непрекъснато очарователни хора* (Костова, 2021, с. 46) прилагателното *очарователни* може да бъде както членувано, така и нечленувано в зависимост от значението, което авторът на изказването ще вложи, срв.: *Той срещаше непрекъснато очарователните (= познати му отпреди) хора* и *Той срещаше непрекъснато очарователни (= непознати) хора*. В шестия пример *Прозрачни облаци покриват небето* прилагателното *прозрачни* може да бъде както членувано, така и нечленувано отново в зависимост от желанието на автора и смисъла, който той иска да вложи, срв.: *Прозрачните облаци* (за които говорехме) *покриват небето* и *Прозрачни облаци* (които едва сега, за пръв път виждам) *покриват небето*. Двойното тълкуване по мое мнение сменя релевантността на очакваните резултати.

2. В задачата за степенуване на прилагателните имена на стр. 49 от дисертацията докторантката твърди, че „смыслово всяка тройка (изречения – бел. моя) провокира обучаемия да степенува прилагателното име. [...] 1. *Времето в България през лятото е горещо. В Гърция е ..... В африканските държави е .....*“, но по мое мнение смисълът не предполага непременно употреба на сравнителна и превъзходна степен на прилагателното. Единствено в пример 2. *Семейство Иванови са мои близки приятели. Семейство Георгиеви са ми още ..... приятели. Но вие с Мария сте моите ..... приятели* смисълът предполага задължителна употреба на сравнителна и превъзходна степен на прилагателното *близък*.

3. К. Костова препоръчва в обучението по БЕ като чужд при членуването на имената „да се добави и още една практическа насока – когато пред името или именната фраза има предлог, е необходимо да се членува“ (Костова, 2021, с. 67). Задължителното членуване на съществителното име след предлог (предполагам, че докторантката има предвид предлог за място) не е генерално правило и би било грешка членуването да се обяснява по този начин, тъй като има и много случаи, в които членуването след предлог е недопустимо, срв.: *отивам на кино, на театър, на село; обувки за сняг, ботуши за деца; живея на село, в апартамент, в къща* и т.н. По този повод е добре да се отбележи, че предложението на докторантката за насока на „задача за извеждане на общи правила/съвети за употреба на категорията определеност – неопределеност“ (Костова, 2021, с. 72)

не е толкова лесно. В българската морфология Р. Ницолова в пълнота обяснява и класифицира всички случаи на членуване на имената в българския език, но там обясненията са на висок научен стил и не могат да се приложат директно в практиката, особено пък в обучението на чужденци. В преподаването на български език като чужд има правила за членуване на имената, но те са частични и касаят конкретна употреба на имената, като например съвместната употреба на съществителни с кратки форми на притежателните местоимения, числителни, прилагателни или някои предлози. Изработването на цялостна система от правила, касаещи категорията определеност в българския език, и прилагането им в обучението по български език като чужд изисква направата на поне една дисертация.

4. В изграждане на хипотезата за очакваните грешки при употреба на местоименията докторантката прогнозира грешна употреба на винителните енклитики (Костова, 2021, с. 79). Всъщност от практиката знаем, че проблем не са само винителните, а и дателните и не само енклитиките, но и проклитиките. Докторантката борави грешно с термина *енклитики*, това става ясно от таблицата на стр.98-99. Тя дава примери за грешки и при двата вида клитики, но всички нарича с термина *енклитики*.

5. На няколко места докторантката не успява да се изрази ясно: стр. 85 тя се опитва да обясни каква грешка са допуснали повечето студенти, но обяснението е леко объркано и не може да се разбере с коя дума е съгласувано местоимението грешно; на стр. 92 в точката **Грешки при употреба на въпросителни местоимения** докторантката прави дълго обяснение, което не достига до желан резултат, четящият не разбира смисъла на написаното.

6. Усвояването на членуването в мъжки род с пълен или кратък член е трудно за чужденците. На страница 95 докторантката предлага по-лесен начин за това, като използва терминологичния апарат на синтаксиса, но трябва да уточним, че ако обясняваме на чуждестранните студенти правилата за членуване по този начин, тези студенти трябва да са непременно филолози. Допълвам към казаното в дисертацията, че членуваме с пълен член не само подлога, но и предикатива, именната част на съставното именно сказуемо.

7. На стр. 118 в таблицата, която представя допуснати грешки при употреба на глаголи в свободно продуцирано изречение, посочените за грешни изречения на рускоговорещите всъщност са верни. А ако е имала нещо друго предвид с тези примери, докторантката трябва непременно да го посочи.

8. На стр. 150 в модела за преодоляване на установените интерферентни грешки при глагола докторантката предлага упражнение за употреба на времената и много добре се е насочила към примери за упражнение на употребата на минало свършено и минало несвършено време, като се има предвид липсата им в чешки и руски език, но всички примери са сложни съставни изречения с подчинено обстоятелствено за време, въведено с относителното местоименно наречие *когато*. Срв.: *Когато тя звънна на вратата, ние вечеряхме*. Във всички учебници по български език като чужд с

подчинените обстоятелствени изречения за време, въведени с *щом, като, след като, когато* и т.н., се свързва и обяснява задължителната употреба на глаголи от свършен вид в подчиненото изречение. Това доста усложнява работата на обучаемите. Ако се упражнява една категория, добре е предложените примери да бъдат прецизирани. Всъщност типа изречения, предложени от К. Костова, са упражнения за вид на глагола и за съвместната употреба на аорист и имперфект.

9. В модела за упражнение на страдателен залог (стр. 151), в примерите докторантката смесва двете форми на страдателен залог: възвратно страдателни и причастно страдателни. Ако респондентите имат проблем с възвратните глаголи, добре би било в упражнението да се използват само причастно страдателни форми, тъй като възвратно страдателните форми със сигурност биха били проблем, освен това основни и официални форми за страдателен залог са причастно страдателните. Когато става въпрос за упражнение на проблемна граматична категория, то тя би трябвало да се упражнява самостоятелно, без наслагване на други граматични категории в едно упражнение.

10. При упражняването на словореда на възвратните глаголи (стр. 152) не бива да се дава пример, в който се намесва и словоред на частица *ли*, както е в примера *Ще си пишем ли през почивните дни?*. Задачата се усложнява излишно.

11. В изводите докторантката твърди, че предлага *методически модели* за преодоляване на грешките, допускани при интерференция. Всъщност тя предлага няколко задачи за упражнение, свързани с грешките на нейните респонденти. Не приемам за методически модел няколко задачи, които по думите на самата докторантка са базирани на модели от учебника по български език като чужд *Лесното в трудния български език*.

12. Имам един въпрос към докторантката. Как се получава цифрата 84 респонденти, посочена в дисертацията (стр. 8, 132)? Сумарно участниците в изследването в трите анкетни карти са 46, кои са останалите участници до 84?

13. В попълването на анкетните карти за местоимения са участвали четирима руснаци, а при анкетните карти за глагола са участвали четирима чехи и четирима руснаци. По мое мнение броят на респондентите е твърде малък, за да могат да се направят обективни изводи за често срещани грешки.

14. В дисертацията липсва позоваване на емблематични имена в българската морфология. Степенуването на имената, числото при съществителните имена са част от темите, описани подробно от Ст. Буров в неговите научни монографии. Членуването на имената е систематизирано за първи път от Р. Ницолова, но липсва позоваване в дисертацията. И. Куцаров е писал изключително детайлно за граматичните категории на глагола. За сметка на това докторантката се позовава почти винаги на П. Пашов. Да, той е известно име в българската морфология, но след него още много учени са написали особено значими текстове, с които са доразвили идеите на своите

предшественици. Добре би било да цитираме техните мнения, когато говорим за теоретичните основи на морфологията в съвременния българския език.

15. Не правят добро впечатление системните грешки, които докторантката допуска при цитиране в скоби в текста. Скобите са изнесени извън изречението, което е странно като избор. Такова правило няма в нито един правописен речник от 1982 г. насам. Вметнатите изрази *от една страна, от друга страна* системно не се ограждат в запетаи, което навежда на мисълта, че докторантката може би не владее тяхната правилна употреба и пунктуация. Думите *чешкоговорещи* и *рускоговорещи* се редуват с *чешкоговорящи* и *рускоговорящи*. В една дисертация, посветена на грешките на студентите, би трябвало авторът да бъде пример за коректност, точност и спазване на правилата.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Публикациите са по темата на дисертацията и показват етапите на създаване на текста, тъй като са влезли в дисертационния труд.

7. Автореферат

Авторефератът резюмира добре текста на дисертацията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научно-приложни и приложни резултати, които представляват принос в науката* и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния правилник на Софийския университет. Дисертационният труд показва, че докторантката Катрин Костова притежава теоретични знания и професионални умения по научна специалност **Български език – Приложна лингвистика** като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради изложеното становище давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от коментирания по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“* на Катрин Костова в област на висше образование *2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1. Филология; докторска програма Български език – Приложна лингвистика.*

15.04.2022 г.

Изготвил становището: .....

Пловдив

доц. д-р Петя Несторова